

DOI: 10.46793/GlasnikDN16.2.082C

Pregledni članak

UDK broj

342.721(438)

173.4(438)

343.621(438)

Kristina Čamagić*

Doktorand, Union Univerzitet, Pravni fakultet, Beograd, Republika Srbija

Ph.D. student, Union University, Law School, Belgrade, Republic of Serbia

Primljen: 17. septembra 2024. godine

Vraćen na doradu: 28. oktobra 2024. godine

Prihvaćen: 27. novembra 2024. godine

OGRANIČENJE PRAVA NA ABORTUS U POLJSKOJ

Apstrakt

Svaka žena ima pravo na slobodnu odluku o rađanju ili neradañju. U radu je dat uporedni pregled stanja u zakonodavstvu pojedinih država po pitanju prava na život u svetlu pravne i etičke problematike abortusa. Pravni aspekt abortusa analiziran je kroz predstavke o odnosu prava na život i prava na abortus u dosadašnjoj praksi Evropskog suda za ljudska prava (slučajevi u Poljskoj i Irskoj). Takođe, ukazano je na osnovne postavke pristalica pro life i pro choice koncepta. Poljska je imala restriktivan zakon o abortusu. Od 1993. godine zakon je dopuštao prekide trudnoće samo u slučaju silovanja ili incesta, teških anomalija fetusa ili ugrožavanja života žene. Ustavni sud Poljske je 22. oktobra 2020. presudio da je abortus zbog oštećenja fetusa neustavan. Rad se bavi ograničavanjem prava na abortus u Poljskoj koristeći komparativnu analizu donetih pravnih akata sa postojećim međunarodnim pravnim aktima o ograničavanju slobodne volje

* E-mail adresa: advokatcamagickristina@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-8959-3532>

žene da samostalno donese odluku o rađanju ili nerađanju, odnosno ograničenja prava na abortus.

Ključne reč: *abortus, pravo na abortus, ljudska prava, prava fetusa, Poljska.*

JEL klasifikacija: K36

Uvod

Tendencije globalizacije u savremenom svetu u sve većoj meri i sa više razloga nego ikada do sada postavljaju pitanje vrednosti i kvaliteta ljudskog života [17, str. 75].

Ljudska prava žene obuhvataju i pravo da bez prisile, diskriminacije ili nasilja žena može slobodno i na vlastitu odgovornost donositi odluke u vezi sa svojim seksualnim i reproduktivnim zdravljem, kao i svime što se tiče njene seksualnosti. Jednakopravan odnos između muškarca i žena u odnosu na njihovu seksualnu vezu i reprodukciju, što uključuje neograničeno poštovanje integriteta čoveka, i zahteva međusobno uvažavanje, saglasnost i zajedničku odgovornost za seksualne postupke i njihove posledice [28].

U mnogim konzervativnim, tradicionalnim državama koje su duboko patrijalne, uloga žene svedena je na rađanje. Savremeni koncept seksualnog i reproduktivnog zdravlja, kao i pravo na abortus javio se iz revolta prema prinudnim merama koje se primenjuju u populacionoj politici i kontroli rađanja. U tom smislu, pitanje prava na abortus postaje predmet brojnih rasprava među predstavnicima različitih struka (na primer, pravnicima, teolozima, lekarima, ali i samim građanima).

Reproduktivna prava i slobode uživaju tretman ljudskih prava (na primer, pravo na kontracepciju, pravo na lečenje neplodnosti, začćeće artificijelnim putem, pravo na ireverzibilnu i reverzibilnu sterilizaciju i pravo na abortus). Pravo na abortus je, s pravne tačke gledišta, ljudsko pravo koje je legalno u velikom broju država (u različitim oblicima zagarantovano Ustavom i zakonima te zemlje).

Ostvarivanje prava žene da slobodno izabere rađanje ili nerađanje deteta zavisi od mnoštva različitih, a ponajviše socijanih okolnosti.

Dosadašnja istraživanja pravne literature ukazuju na postojanje brojnih definicija abortusa. Za Cvejić-Jančić abortus je poseban medicinski zahvat kojim se sprečava rođenje neželjenog deteta nakon njegovog začeća [4, str. 323]. S druge strane, prema Petroviću, abortus predstavlja nasilan prekid trudnoće uz žrtvovanje ploda [18, str. 208]. Naime, pravne definicije najčešće sugerišu društveni stav prema abortusu koji se razlikuje od države do države. Stoga se izvršenjem ili neizvršenjem abortusa narušavaju različite sfere i dimenzije ljudskih života (lična, bračna, verska), ali i širi društveni interes, pri čemu debate o moralnom karakteru i suštini abortusa kao svesnog i voljnog prekida trudnoće i dalje traju i čini se da će trajati zauvek [16, str. 160].

Kako Antić navodi u pogledu zakonodavnog regulisanja prekida trudnoće, razlikuju se individualističke i kolektivističke koncepcije, pri čemu prve karakteriše liberalniji, a druge restriktivniji stav prema abortusu. Tako je, na primer, potpuna zabrana prekida trudnoće, sa retkim izuzecima (spasavanje života žene), prisutna u većini muslimanskih zemalja, većini država Latinske Amerike i polovini zemalja Afrike, kao i na Malti i Irskoj. U državama kao što su Nemačka, Španija, Švajcarska, Argentina, Pakistan, Izrael, Egipat, Južna Afrika... zakoni su poluliberalni, a prekid trudnoće je dozvoljen iz eksplicitno nabrojanih razloga. Na zahtev trudne žene, u ranim mesecima trudnoće, liberalni razlozi za prekid trudnoće zastupljeni su u SAD, Rusiji, Kini, Francuskoj, Švedskoj, Italiji i Turskoj [1, str. 490].

Poljska je imala restriktivan zakon o abortusu[†]. Od 1993. godine, abortus je bio legalan pod sledećim uslovima: (1) kada je trudnoća predstavlja opasnost po život ili zdravlje trudnice; (2) kada prenatalni

[†] U doba komunizma, Poljska i druge države sovjetskog bloka, imale su najliberalnijije zakone o prekidu trudnoće (tako su, na primer, aktivistkinje za ženska prava dovodile organizovano žene iz Švedske u Poljsku radi prekida trudnoće).

pregledi ili druga medicinska stanja ukazuju na to da postoji velika verovatnoća teškog i nepovratnog oštećenja fetusa ili je prisutna neizlečiva bolest koja ugrožava život fetusa („fatalni fetus“); (3) kada postoji sumnja da je trudnoća rezultat nekog protivzakonitog dela (silovanje ili incest) [27]. Navedeni osnovni razlozi pribegavali su strogim procedurama za dobijanje pristupa abortusu, a socijalni razlozi, kao osnov za pristup zakonitom abortusu, više se nisu priznavali [7].

Prema izveštaju Vašington posta (eng. *The Washington Post*) broj abortusa u Poljskoj smanjio se sa 100.000 na oko 1.000 godišnje (u 98 posto slučajeva fetus je imao ozbiljne nedostatke bez mogućnosti preživljavanja). Prema pisanju Njujork tajmsa (eng. *The New York Times*) vladajuća stranka je, kao zaštitnik tradicionalnih, katoličkih vrednosti, od 2015. godine predstavljala poljske žene kao „supruge i majke“, nazivajući svoje protivnike „antipoljskim“ i „antihrišćanskim“ u pokušaju da preko parlamenta zabrani abortus.

Danas Poljska ima jedan od najrestriktivnijih zakona o abortusu, čime se, prema oceni lista Gardijan (eng. *The Guardian*) nalazi daleko izvan ustaljenog evropskog konsenzusa o pravu žena da kontrolišu sopstveno telo. Naime, odluka Ustavnog suda Poljske[‡] osporila je pravo na abortus 2020. godine. Uprkos tome, sprovedene ankete pokazivale su da je većina građana Poljske protiv dozvoljenog abortus u slučajevima „fatalnih anomalija fetusa,“ dok je ovaj njihov stav smatran za neustavno mešanje u pravo na pooštavanje zakona (ograničenja abortusa) pošto se njegovom zabranom u budućnosti neće sprečiti njegovo sprovođenje (stvoreni su uslovi za preseljenje iz legalnih tokova na crno tržište).

1. Reproduktivna prava i slobode

Savremeni koncept reproduktivnih prava, kao i pravo na abortus, zasnovan je na bazi ličnog samoopredeljenja svakog pojedinca, te

[‡] Po mišljenu organizacija Amnesti internešenl (eng. *Amnesty International*) i Hjuman rajts voč (eng. *Human Rights Watch*) doneta odluka Ustavnog suda predstavlja „napad na ženska prava“.

stoga reproduktivna prava i slobode uživaju tretman ljudskih prava, i kao takva zagarantovana su najvišim pravnim aktima država. Reproductivna prava i slobode uključuju čitav niz različitih prava, kao što su pravo na kontracepciju, pravo na lečenje neplodnosti, pravo na začćeće artificijelnim putem, pravo na ireverzibilnu i reverzibilnu sterilizaciju, pravo na abortus.

1.1 Pravo na život i kontrola rađanja

„Da mihi facta, dabo tibi ius” - Daj mi činjenice, daću ti pravo
Latinski izraz

O pravu na abortus danas se govori kao o pravu koje spada u tzv. drugu generaciju ljudskih prava iz spektra reproduktivnih prava i sloboda (za ostvarivanje ovih prava, država je dužna da obezbedi uslove prvenstveno kroz mere i aktivnosti populacione politike) [16, str. 160].

Ostvarivanje prava žene da slobodno izabere rađanje ili nerađanje deteta zavisi od mnoštva različitih, a ponajviše od socijanih okolnosti. Polazeći od nepobitne činjenice da ljudska prava i slobode predstavljaju kolektivno dobro, možemo zaključiti da svaka žena ima pravo na, pre svega, slobodan, dobrovoljan i siguran abortus, koji će biti izveden u atmosferi poštovanja i podrške njenom ličnom izboru, što proizilazi iz prava žene da kontroliše svoje telo. U istraživanjima novijeg datuma, koja se bave društvenim fenomenom abortusa, dominiraju ona koja se bave njegovom moralnom stranom[§] [23, str. 31]. Međutim, stavovi o abortusu uglavnom su uslovljeni premisom da li se abortus želi opravdati ili naći odgovarajuća argumentacija koja će dokazati njegovu moralnu neodrživost.

Razmatranje abortusa sa etičkog aspekta podrazumeva prethodno zauzimanje stava o tome da li je abortus ubistvo, stoga se nameće

[§] Vlada Poljske se, iz religioznih motiva, devedesetih godina prošlog veka „odlučila za ukidanje liberalnog zakona kojim se prekid trudnoće dopuštao na zahtev trudne žene”.

osnovno pitanje da li je fetus ljudsko biće, a ako jeste, u kom trenutku fetus to postaje.

1.2 Koncept „for life“ (*pro-life*)

Pripadnici *pro-life* pokreta izjednačavaju abortus sa ubistvom nerođenog deteta. Shodno navedenom, sasvim je jasno da se „niti jedna druga vrednost, osim prava na život samog fetusa, ne može uvažavati, osim, možda, prava na život same žene u čijem se telu fetus razvija. Konceptija abortusa kao ubistva, kao što je već primećeno, ima, međutim, samo prividnu moralnu dominantnost.

Zagovornici *pro-life* pokreta takođe veruju u to da je nerođeno dete čovek, da je abortus u osnovi pitanje građanskih prava, da ustavni amandmani daju pravo svakom živom biću, pa i nerođenim, da je nasilje u klinikama za abortus i van njih moralno pogrešno, da su silovanje i incest užasni zločini koji treba da se kazne, ali da dete nastalo iz takvog čina ne treba da bude ubijeno, kao i da Biblija određuje stavove o abortusu [13, str. 52].

Kritičari *pro-life* pokreta smatraju da njegove pristalice ne pokazuju dovoljno interesovanja za eventualne psihičke teškoće kroz koje kasnije mogu prolaziti deca čije rođenje nije bilo željeno^{**}. Ejn Rend posmatra *pro-life* aktivizam i navodi da: „nisam u stanju da projektujem taj stepen mržnje potreban da nagna te žene da trče okolo u krstaškim ratovima protiv abortusa. Mržnja je naravno ono

^{**} Radi istraživanja sudbine neželjene dece i ispitivanja uticaja okolnosti da su neželjena na njihov kasniji razvoj, u Čehoslovačkoj je svojevremeno izvršeno opsežno longitudinalno istraživanje na uzorku od 110 dečaka i 110 devojčica koji su rođeni iz trudnoća za koje su njihove majke dva puta tražile odobrenje prekida trudnoće. Rezultati ovog dugogodišnjeg istraživanja, koje je „pratilo“ razvoj dece do adolescentnog doba, pokazali su da su deca rođena iz neželjene trudnoće u znatno nepovoljnijem položaju u odnosu na željenu decu iz kontrolne grupe sa kojom su upoređivana: češće su obolevala, imala su znatno slabiji uspeh u školi i bila manje društvena. Sve te razlike među željenom i neželjenom decom povećale su se u toku njihovog kasnijeg razvoja.

(Rezultati istraživanja - videti u: Stanulović Kapor, N., 149-151).

što one projektuju, ne ljubav prema embrionima, što je besmislica.... već otrovna mržnja prema neimenovanom objektu“ [9, str. 468].

1.3 Koncept „for choice“ (*pro-choice*)

Za koncept moralnosti abortusa, nameće se ključno pitanje: Da li trudna žena ima moralno pravo da prekine trudnoću i, ukoliko ima, na čemu se to moralno pravo žene zasniva? Autentični izraz ljudske slobode jeste pravo na izbor, stoga, odgovor na postavljeno pitanje mora biti potvrđan ukoliko se ženi priznaje status slobodnog i autonomnog bića. Dakle, izraz ljudske slobode predstavlja pravo na izbor i pravo svakog pojedinca da sam odredi merila na osnovu kojih će donositi odluke o svojim postupcima. Ako, pak, žena nema mogućnost izbora i autonomnog donošenja odluke, ona se ne može smatrati slobodnim ljudskim bićem, jer se radi o pitanju koje je od najveće životne važnosti (pitanja koje se tiču njenog tela, njene ličnosti, njene sadašnjosti, kao i njene budućnosti).

Zagovornici koncepta *pro-choice* mišljenja su da fetus nije čovek, već samo masa tkiva i tečnosti, da svako dete treba da bude željeno, da niko nema prava da nameće sopstveni moral, da žena treba da bude u mogućnosti da kontroliše svoje telo, da abortus mora biti legalan, posebno u slučajevima silovanja ili incesta, da ukoliko bi se abortus zabranio, ugrozilo bi se zdravlje žene jer će ići u improvizovane klinike, da abortus neželjenog deteta smanjuje broj zlostavljane dece i da je planiranje porodice fokusirano na kontracepciju.

Oni koji podržavaju pravo na izbor pozivaju se na Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena koja potvrđuje reproduktivna prava žene, odnosno pravo na slobodnu odluku svake žene o planiranju porodice.

1.4 Pravo na abortus (voljni ili nevoljni prekid trudnoće)

Ostvarivanje reproduktivnih prava, bez ikakve društvene ili pravne prinude, jeste idealni tip planiranja porodice, a kojim se istovremeno ostvaruju dve slobode: sloboda da se nemaju deca koja su neželjena i sloboda da se imaju deca koja su željena. Zalaganje za to da žena

može odlučivati o sudbini sopstvene trudnoće, zapravo, znači nastojanje da se ženi dopusti mogućnost da, uz sagledavanje realnih uslova i bezuslovno razumevanje, donese najbolju odluku o svojoj trudnoći, odnosno o mogućnosti abortusa. U tom smislu, ako su ljudske slobode kolektivno dobro možemo zaključiti da svaka žena ima pravo na slobodnu odluku o rađanju ili nerađanju.

2. Istorijat prava na abortus i ljudska prava

Reč *abortus* potiče od latinske reči *aboriri*^{††} što znači propasti, nestati, i sam po sebi jeste medicinski zahvat *sui generis* [1, str. 482]. U suštini, abortus predstavlja jedinu hirušku intervenciju koja razara i odbacuje zdravo tkivo [24].

Lubura [16, str. 159] ukazuje na to da je abortus izuzetno važno versko, moralno, ali istovremeno i pravno i političko pitanje oko kog ne postoji konsenzus. Sociološke, kao i antropološke studije pokazuju da je regulisanje, kako plodnosti, tako i rađanja postojalo još u najstarijim ljudskim zajednicama. U tom smislu, kontrola rađanja stara je koliko i ljudska vrsta [22, str. 3]. Uprkos tome, nema podataka niti istorijskih dokumenata kada je prekid trudnoće, kao jedan od najstarijih metoda kontrole rađanja, počeo da se primenjuje. U ranijem dobu abortus se nije često upotrebljavao, ali kada jeste, bio je fatalan po ženu. Zapravo, radi prekida trudnoće, češće su se primenjivale druge dve metode: davanje otrova ženi radi uništenja ploda (od otrova je neretko umirala i žena) ili fizičko zlostavljanje abdomena trudnice, a u cilju izazivanja gubitka ploda (ovaj metod je, takođe, ženu fatalno povređivao).

^{††} Za reč „abortus” koriste se različiti termini (izrazi): tako na primer, u običnom govoru upotrebljava se izraz „pobačaj” (označava spontano ili namerno izbacivanje ploda iz utrobe majke). S druge strane, u literaturi se često koriste izrazi „prekid trudnoće” i „nedozvoljen prekid trudnoće”. Nadalje, za medicinu „abortus” predstavlja prekid trudnoće pre 28. nedelje (pre kraja VII lunarnog meseca) kada plod još nije sposoban za vanmaterični život. Konačno, izraz „aborus artificialis” označava veštački, nasilni pobačaj koji je obavljen iz medicinskih ili drugih razloga (Dodatno videti: Medicinski leksikon, Medicinska knjiga, Beograd, Zagreb, 1987).

Najranije dostupne činjenice, nastale u formi zapisa, a kojima se pokušalo pravno regulisati pitanje abortusa, jasno ukazuju na značaj koji pitanje abortusa prati tokom istorije. Za grčku i rimsku civilizaciju, fetus je poređen sa „voćem koje je plod na drvetu dok ne sazri i ne padne na zemlju”. Platon je pak smatrao da ljudski život počinje rođenjem i zalagao se za čedomorstvo i namerni prekid trudnoće.

Vredi napomenuti da su se hrišćanska religija, kao i jevrejska i islamska religija u potpunosti suprostavljale abortusu i „deteubistvu“ ili čedomorstvu.

2.1 Evropsko pravo ljudskih prava na abortus

Evropska unija (EU) zalaže se za legalizaciju abortusa, stoga abortus i jeste legalizovan u svim zemljama EU, osim na Malti [16, str. 162] gde je abortus i dalje zabranjen. Takođe, do referenduma održanog u maju 2018. godine, i Irska^{**} je bila država koja je Ustavom štitila pravo fetusa na život. U Poljskoj je 2018. godine došlo do pokušaja pooštavanja već aktuelnih vrlo restriktivnih zakona, kada je poljski parlament raspravljao o predlogu katoličkih organizacija o zabrani abortusa u slučajevima teških deformiteta ili oboljenja ploda, što je izazvalo prilično burne reakcije i brojne proteste kako građana Poljske, tako i međunarodne zajednice, i rezultiralo je zahtevom komesara EU za ljudska prava da se predlozi o pooštavanju odbace.

Kada je reč o evropskim državama koje su legalizovale abortus, možemo primetiti da su postavile čitav niz proceduralnih i regulatornih prepreka kojima se, u praksi, prilično otežava pristup abortusu, a olakšava vršenje državne kontrole. Dakle, činjenica današnjice jeste da većina država Evrope dozvoljava izvršenje

^{**} Na referendumu je izglasano ukidanje 8. amandmana Ustava, donetog pod jakim uticajem katoličke crkve, koji je u potpunosti zabranjivao abortus i štitio nerođeno dete uz dužno poštovanje prava žene. U Irskoj je došlo do promene zakonodavstva kojom je abortus dozvoljen, međutim, u Severnoj Irskoj i dalje postoje strogi zakoni po pitanju abortusa koji datiraju iz viktorijanskog doba i abortus smatraju krvinim delom.

abortusa, sa manjim ili većim ograničenjima. U skladu sa predhodnim, nalazimo na to da sve kazuje u prilog priklanjanju pristupa *pro-choice*. Konkretno, očekivano je da će se i nadalje razvoj kretati u pravcu potpune liberalizacije zakonodavstva po pitanju abortusa.

2.2 Praksa Evropskog suda za ljudska prava

Nadležnost Evropskog suda za ljudska prava jeste da donosi odluke o postojanju ili nepostojanju povrede nekog od osnovnih, Ustavom zagarantovanih, ljudskih prava. U velikom broju presuda, koje je Sud doneo poslednjih godina, indirektno se bavio pitanjem abortusa, te stoga možemo reći da je stvoren određeni korpus sudske prakse.

Naime, iz dosadašnje prakse Suda posebno su se istakle tri presude koje se odnose na zakonsku dostupnost abortusa. Najpre, prva presuda - slučaj *Tysiac v. Poland* odnosila se na ženu (po imenu Tysiac), koju su tri oftamologa, nakon dve teške trudnoće, upozoravala na to da iznošenje treće trudnoće do kraja može dovesti do ozbiljnih posledica po njen vid. Usled nemogućnosti da obavi abortus, a nakon rođenja trećeg deteta, zadobila je krvarenje mrežnjače usled čega je nastupio određeni stepen invalidnosti. Sud je ustanovio da je u slučaju Tysiac došlo do povrede člana 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP) kojim se štiti pravo na privatni i porodični život.

Druga presuda odnosila se na slučaj tinejdzерke (*P. and S. v. Poland*) [29] koja je ostala trudna nakon silovanja. Devojka je, pri svakom pokušaju da ostvari pravo na abortus, nailazila na mnogobrojne probleme sa nejasnim zakonskim definicijama, dok je, istovremeno, od medicinskog osoblja doživljavala takav tretman koji se mogao smatrati čak i zlostavljanjem. U navedenoj presudi (par. 108 i 167), Sud je konstatovao da je zbog davanja netačnih informacija i nepružanja objektivnog medicinskog savetovanja, i u ovom slučaju Poljska prekršila član 8 EKLJP-a.

Konačno, treći slučaj - presuda koja se odnosila na tri Irkinje (*A, B and C v. Ireland*) [30] čije su trudnoće bile neželjene. One su podnele predstavku protiv Irske zbog propuštanja da im se omogući

Ustavom zagantovano pravo na abortus, u kojoj su navele da su zbog nemogućnosti abortusa u Irskoj morale da otputuju u Veliku Britaniju, gde su bile izlagane ponižavajućim i diskriminatorskim procedurama koje su bile rizične po njihovo zdravlje. Vršenje abortusa u Irskoj u tom periodu kvalifikovano je kao krivično delo, međutim, prema Ustavu, bilo je moguće obaviti abortus ukoliko postoji značajan rizik po život trudnice. Važno je napomenuti da se jedna od podnositeljki predstave nalazila u remisiji retkog oblika tumora pa se, ne znajući da je trudna, podvrgla lečenju koje je dovelo do kontraindikacija u odnosu na trudnoću. U predstavi navela je i da bi trudnoća mogla da dovede do recidiva njene bolesti zbog čega bi ona bila životno ugrožena. U donetoj presudi Sud je istakao da je Irska propustila da obezbedi sprovođenje Ustavom zagantovanog prava na zakonito vršenje abortusa i da je prekršen član 8 EKLJP (par. 285, tač. 5) samo u njenom slučaju. Kod druge dve žene Sud nije pronašao kršenje člana 8 (par. 285, tač. 4).

Osim ova tri slučaja, Sud se u određenim presudama bavio čak i željom roditelja da izbegnu rađanje deteta obolelog od genetski naslednih bolesti, a koji su tvrdili da je zakonska zabrana preimplantacijske genetske dijagnoze ugrozila njihov privatni i porodični život prema članu 8 EKLJP (npr. *Costa and Pavan v. Italy*) [31]. Sud je presudio u korist roditelja uz obrazloženje da roditelji imaju pravo da rode dete koje ne pati od oboljenja čiji su oni nosioci.

Dakle, iz navedenih presuda koje se tiču abortusa, a odnose se na povredu prava sadržanih u EKLJP-u, možemo zaključiti da je sudska praksa veoma šarenolika. Takođe, u odlukama Suda primetan je konsenzus po pitanju postojanja prava na abortus samo u slučajevima kada trudnoća dovodi zdravlje ili život žene u opasnost.

2.3 Istorijski pregled prava na abortus u Poljskoj

Istorijski identitet žena u Poljskoj, koji ih je uzdigao u položaj „narodnih heroina”, usko je povezan sa borbom za nacionalnu nezavisnost, dok ih je, istovremeno, društvenim normama i potčinio na pozicijama poslušnosti i požrtvovanja.

Ograničavajuća mogućnost pristupa abortusu, koju je proklamovao poljski zakon iz 1993. godine, izazvala je duge kampanje koje je Dorota Szelewa opisala kao ponovnu koja je usledila nakon kolapsa državnog socijalizma 1989. godine [5].

Ograničavajući abortus postao je glavni prioritet, stoga su uloženi veliki, zajednički naponi kako bi nova demokratska Poljska predstavljala oštar preokret u odnosu na situaciju prema prethodnom poljskom zakonu kada je abortus bio široko dostupan. Ministar zdravlja Poljske 1990. godine doneo je izvršni akt kojim se nalažu strogi proceduralni zahtevi za pristup abortusu, koji uključuju obaveznu konsultaciju od strane tri medicinska stručnjaka, kao i konsultaciju psihologa. Decembra 1991. godine Vrhovna Medicinska Komora usvojila je Kodeks medicinske etike koji dozvoljava abortus kao pitanje medicinske etike, na daleko užim osnovama od zakona koji je tada bio na snazi (dozvoljavao abortus u širim okolnostima).

Ove izvršne i administrativne promene svakako nisu poremetile, niti izmenile suštinu zakona, ali su delovale kao efektivni ograničavajući faktori dostupnosti abortusa. Stoga možemo zaključiti da oni predstavljaju klasične mahinacije zakona koje su činili upotrebom zakona, od strane onih sa formalnom ili neformalnom pravnom moći, kao i zakona poput instrumenata za izgradnju novog pravnog subjektiviteta za fetus i marginalizaciju žena, posebno onih koje su nastojale da okončaju svoju trudnoću.

3. Poljska i pravno regulisanje abortusa

Zakonsko regulisanje abortusa prestavlja tačku u kojoj se verska, moralna, politička i pravna razmatranja spajaju i ukrštaju da bi se stvorio globalni normativni pejzaž nenadmašne složenosti. Poslednjih decenija, širom sveta, zabeležen je rast regulative u odnosu na intervencije koje se obavljaju tokom trudnoće, kao i porast broja izvršenih abortusa (izveštaj United Nations iz 2014).

U Poljskoj je, iz važnih istorijskih razloga, nacionalno uokvirivanje abortusa išlo „ruku pod ruku“ sa religioznim koje je obezbedilo veliki potencijal za univerzalizaciju biopolitičkih briga usredsređenih na samu naciju.

Zaštita ljudskih prava može se navesti kao argument u prilog radikalno različitih varijanti zakonske regulative abortusa, za koju se tvrdilo da vodi ka „globalnom pravnom nedeterminizmu“ u ovoj oblasti [3, str. 106].

Bilo kakvo pomeranje težine između različitih upotreba ljudskih prava može biti pouzdan pokazatelj zaokreta koji pravna kultura određenog društva zauzima u širokom okviru međunarodnog prava.

Zakonska regulativa abortusa u Poljskoj u predhodnim decenijama uključila je:

- 1932. - *Krivični zakon dozvoljava prekid trudnoće iz medicinskih i krivičnih razloga,*
- 1956. - *Zakon dozvoljava abortus po socijalnoj osnovi*
- 1959. - *Propis Ministra zdravlja kojim se u praksi uvodi abortus na zahtev,*
- 1993.- *Zakon protiv abortusa (Akt o planiranju porodice, zaštite ljudskog embriona i uslovima dozvoljenosti abortusa) kriminalizovani abortusi koji se vrše iz društvenih razloga,*
- 1996. - *Abortus je po socijalnim osnovama bio liberalizovan,*
- 1999.- *Ustavni sud navodi da je abortus po socijalnoj osnovi neustavan,*
- *Ponovo delegalizovan abortus po socijalnoj osnovi i*
- 2004.-2005. - *Neuspešan pokušaj liberalizacije zakona i donošenje nacrtu zakona o odgovornom roditeljstvu.*

Kroz istorijski razvoj možemo primetiti da je zakonska regulacija abortusa u Poljskoj, decenijama unazad, prilično restriktivna i uslovljena. U kratkom vremenskom intervalu od 1993. do 1997. godine, zakon o abortusu u Poljskoj [27] postao je jedan od najstrožijih u Evropi i dozvoljavao je izvršenje abortusa samo u tri slučaja:

- *Teško oštećenje fetusa,*
- *Opasnost po život ili zdravlje majke i*
- *Trudnoća nastala kao rezultat krivičnog dela.*

U tom smislu je abortus dugo bio veoma nepristupačan u Poljskoj, čak i za ljude koji „zadovoljavaju“ ove zakonske osnove.

Presudom Ustavnog suda Poljske [32] od 22. oktobra 2020. godine abortus usled teškog oštećenja fetusa proglašen je neustavnim, a odluka opisana kao „tragična presuda“^{§§}.

3.1 Ustavni sud Poljske o abortusu – Presuda Ustavnog suda od 22. oktobra 2020. godine

Odluka Ustavnog suda Poljske od 22. oktobra 2020. godine, kojom je abortus usled teškog oštećenja fetusa proglašen neustavnim, može biti simptomatična za sužavanje samog pravnog horizonta koji možemo opisati kao njegovo zatvaranje. Ovaj proces podstaknut je političkom promenom koja se dešava u Poljskoj od 2015. godine, a koja se sastoji od smanjenja uloge međunarodnog prava i jurisprudencije o ljudskim pravima kao reference u Poljskoj ustavnoj jurisprudenciji.

Posmatrano sa društvenog-pravnog aspekta, ova odluka Ustavnog suda predstavlja dvostruku „tragediju“. S jedne strane je društvena tragedija koja je uvek vezana za prilično usko ograničenje pristupa legalnom i bezbednom abortusu. Naime, ova sudska odluka smanjila je uslove pod kojima je abortus u Poljskoj legalan, što nije potpuna zakonska zabrana abortusa, ali skoro da ipak jeste. S druge strane, postoji i dimenzija ove tragedije koja je povezana sa samim načinom na koji je odluka Ustavnog suda opravdana i argumentovana.

Nakon objavljivanja ove presude Poljskom se proširio talas protesta koji je brojio stotine hiljada demonstranata na ulicama, uprkos ograničenjima koja su tada bila na snazi usled pandemije virusa *COVID-19*. Ženski pokret i organizacije su, usled ogromnog nezadovoljstva, pribegli čak i neviđeno snažnom jeziku i radikalnoj

^{§§} Slučaj u kome „prenatalni testovi ili druge medicinske premise ukazuju na veliku verovatnoću ozbiljnog i nepovratnog oštećenja fetusa ili neizlečive po život opasne bolesti fetusa“ (embriopatološki izuzetak, dok se u prijavi i obrazloženju opisuje kao „eugeničan“).

retorici, koja se tada prvi put dogodila u političkim poljskim demonstracijama.

Prema rezultatima istraživanja objavljenim u decembru 2020. godine, dostupan je podatak o tome da je 63% poljskog društva podržalo demonstrante, iako je samo 8% izjavilo da je lično učestvovalo u protestu (CBOS 2020a, b, p.10).

3.2 Žene i njihovi argumenti o abortusu

Feministički diskurs o rađanju insistira na pravu na izbor i slobodi žene da samostalno odlučuje o svom telu i jasno se distancira od svođenja žena na biološku reprodukciju i ulogu žene u obnavljanju nacije.

Jedan od feminističkih pojmova važnih za opisivanje odnosa društva prema reprodukciji jeste „režim materinstva” [25], koji se odnosi na društvene prakse i propagirane norme koje uslovljavaju ženu na rađanje.

Feministička teorija pravi jasnu razliku između pojmova „materinstvo” i „majčinstvo”, gde se materinstvo posmatra kao „društvenorepresivna institucija usmerena na održanje patrijahalnog sistema”, dok je majčinstvo „iskustvo i potencijalno subverzivan odnos prema biološkoj reprodukciji i brizi o deci pozicioniran izvan odnosa moći“.^{***}

Takođe, važno je napomenuti i da se pred ženu, neretko, postavljaju i dvostruki zahtevi (i roditeljstvo i karijera) koji se pod krilaticom „emancipacije“ najčešće svode na trošenje dodatni resursa žena i njihovu eksploataciju.^{†††} Ovo nam ukazuje na, ništa više, do manipulacije biološkom ulogom žene u sistemu u kome žena od subjekta lako postaje objekat, deo kapitalističke i patrijahalne logike.

^{***} Za pregled feminističkih diskursa o majčinstvu, pogledati zbornik radova “Postajanje majkom u vreme neoliberalnog kapitalizma” iz 2013. godine (ur. Vilenica, 2013, str. 9).

^{†††} Ovaj stav se na primer spominje, ali ne problematizuje u tekstu Bjelica, Stanulović, 2006.

Istoriju zakona o abortusu u Poljskoj, u periodu od 1993. do 2020. godine, treba posmatrati u širem kontekstu regulacije abortusa u Poljskoj, ali i bivšeg istočnog bloka, kao i regiona centralne i istočne Evrope [3, str. 87]. U pozadini regionalne pravne istorije Poljska, što je čest slučaj, pokazuje pregršt posebnosti koje proizilaze, pre svega, iz jedinstvenog kulturnog i verskog pejzaža zemlje.

Abortus je u Poljskoj već bio regulisan međuratnim odredbama Krivičnog zakona iz 1932. godine, koji je vraćen na snagu 1945. godine, nakon okončanja okupacije u Poljskoj. Predratna regulativa abortusa u to vreme bila je relativno liberalna i dozvoljavala vršenje abortusa iz medicinskih razloga, i u slučaju trudnoće koja je bila posledica krivičnog dela.

Zakonom o medicinskoj profesiji je 1950. godine dodato još nekoliko ograničenja u vezi sa zahtevanom dokumentacijom čije je prilaganje prethodilo činu abortusa. Međutim, 1956. godine donet je Akt o uslovima za prekid trudnoće, čijim je stupanjem na pravnu snagu utvrđen novi zakonski režim aborusa, koji je ostao na snazi u Poljskoj do 1993. godine. Donetim aktom prekid trudnoće bio je dozvoljen isključivo iz medicinskih razloga, u slučaju trudnoće nastale kao posledica krivičnog dela, ali i zbog posebno teških uslova života trudnice (Art. 1, Sec. 1).

U periodu od 1993. do 1997. godine, zakon o abortusu u Poljskoj smatran je za jedan od najstrožijih u Evropi. Abortus je bio moguć samo u tri slučaja: usled teškog oštećenja fetusa, ukoliko trudnoća predstavlja opasnost po život ili zdravlje majke i usled trudnoće nastale kao rezultat krivičnog dela.

Ustavni sud Poljske je 22. oktobra 2020. godine doneo presudu kojom abortus u slučaju teškog oštećenja fetusa proglašava neustavnim, čime još više sužava mogućnost pristupa zakonitom i bezbednom abortusu. Stupanje ove odluke na snagu izazvalo je masovne demonstracije širom zemlje u kojima je učestvovalo više od polovine ukupne populacije Poljske. Međutim, ova odluka je ostala na pravnoj snazi, i sprovodi se, i do danas.

U protestima koji su održani nakon objavljivanja presude (22. oktobr 2020. godine) kojom je već i tada bilo ograničeno, još umanjeno, pravo žena na abortus, u Poljskoj je učestvovalo više od polovine poljske populacije, a doneta odluka je ipak do danas ostala na pravnoj snazi. Zapravo, reproduktivna prava žene su povređena, dok nadalje ostaju otvorena sledeća pitanja:

Da li se u Poljskoj žena posmatra kao samostalna i ravnopravna osoba?

Postoji li mehanizam za kontrolu valjanosti presude Ustavnog suda Poljske?

Koji je pravni metod za eliminaciju presude od 22. oktobra 2020. godine?

Zaključak

Pravo žene na bezbedan abortus predstavlja civilizacijsku tekovinu razvoja ljudskih prava. Činjenica je da abortus treba da bude bezbedan i dostupan, a pre svega dozvoljen svakoj ženi, ali i da se razmatra kao poslednja opcija. Ukoliko, ipak, dođe do neželjene trudnoće abortus mora da bude minimalno traumatično iskustvo za ženu.

Početak ljudskog života se, kao pravni problem, zapravo svodi na pitanje preciznog definisanja momenta od kojeg će se smatrati da je fetus postao „osoba“, odnosno trenutka kada počinje pravna zaštita života.

Postoji niz razloga zašto je u Poljskoj uveden zakon o zabrani abortusa. Radikalni konzervativci su iskoristili trenutak političke transformacije države da u politički dnevni red uvedu debate o abortusu. Politička atmosfera za vreme transformacije od komunističkog režima do demokratije omogućila je crkvi da predstavi liberalne zakone o abortusu kao ostatak „bezbožnog“ komunizma.

Takođe, vrlo značajnu ulogu u ovom procesu imali su i kulturološki faktori. Naime, dok je društvo bilo protiv ograničavanja abortusa, ujedno je postojala i činjenica da većina smatra abortus

moralnim zlom i, kao takva, predstavljala je paradoks koji je sprečavao šire i otvoreno uključivanje u borbi protiv ograničenja.

Dugoročno posmatrano, rastući sekularizam i individualizam u društvu, koji je nastao kao rezultat modernizacije i integracije sa Evropskom Unijom, može promeniti političku klimu oko pitanja reproduktivnih prava i sloboda, a na kraju i dovesti do zakonskih promena.

Bibliografija

1. Antić, I., Žena – mašina za rađanje? - (pravna i etička problematika abortusa), *Godišnjak Fakulteta bezbednosti*, br. 1/2017, str. 479-498.
2. Bucholc, M., Abortion Law and Human Rights in Poland: The Closing of the Jurisprudential Horizon, *Hague Journal on the Rule of Law* 14, pp. 73–99, 2022, <https://doi.org/10.1007/s40803-022-00167-9>
3. Bunikowski, D., *Kontrowersje prawa i moralności w Europie Środkowoschodniej, 1-156*. © Copyright by Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa we Włocławku, Włocławek 2019, Agencja Wydawnicza PAJ-Pres, 2019.
4. Cvejić-Jančić, O., *Porodično pravo - bračno pravo*. Novi Sad: Pravni fakultet u Novom Sadu, 1998.
5. Dorota Szelewa, „Kiling Unborn Children“? The Catholic Church and Abortion Law in Poland since 1989’ 25 *Social and Legal Studies*, 2016, pp. 741-742.
6. Fenwick D., *The modern abortion jurisprudence under Article 8 of the European Convention on Human Rights*. *Med Law Int*, 2012, 12(3–4), pp. 249–276.
7. Furgalska, M., Fiona de Londras, *Rights, Lawfare and Reproduction: Reflections on the Polish Constitutional Tribunal's Abortion Decision*. *Israel Law Review* 55(3), pp 285–301. Published online by Cambridge University Press: March 07, 2022.
8. Girdwoyń K., Discrimination for sexual orientation in poland: the role of judiciary. In: Pineschi L (ed.) *General principles of law-the rule of judiciary*, Springer, Berlin, 2015, pp. 295–310.

9. Jovanović, S., Simeunović Patić, B., Zaštita prava na život i abortus. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, vol. 26/1–2, 2007, p. 245. <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1821-150X/2017/1821-150X1701479A.pdf>, (Pristup: 06.marta 2023. godine, u 13:06h)
10. Kapelańska-Pręgowska, J., The scales of the European Court of human rights: abortion restriction in Poland, the European consensus, and the state's margin of appreciation. *Health Human Rights*, 2021, 23(2), pp. 213–224.
11. Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N., *Reproduktivna prava i slobode, pravo na nerađanje*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 1990.
12. Konstantinović Vilić, S., *Pravna zaštita od nasilja*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 1999.
13. Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N., *Reproduktivna prava i slobode, pravo na nerađanje*. Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 1999.
14. Konstantinović Vilić, S., Milosavljević, M., Petrušić, N., *Abortus: pravni, medicinski i etički pristup*, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš, 1999.
15. Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N., *ŽENE, ZAKONI I DRUŠTVENA STVARNOST*, knjiga druga, 1-474, Izdavač: SVEN, Niš, 2010.
16. Lubura, M. M., Pravo na abortus u savremenom pravu i praksi evropskog suda za ljudska prava. *Strani pravni život*, br. 1/2021, str. 159-170.
17. Marković, M., Vrednosti i kvalitet života. *Glasnik za društvene nauke*, br. 1/2009, str. 75- 86.
18. Petrović, T., Aktuelna pitanja vezana za pravo na život. *Pravni život*, 10/2007, str. 195–212.
19. Masha, V. A., The Process Of Modernisation Of Family Law In Eastern And Western Europe, Difference in Timing, Resemblance in Substance. *Electronic Journal of Comparative Law*, Vol. 4, September 2, 2000, <http://www.ejcl.org/42/art42-1.html>

20. Panović Đurić, S., Pravo na prekid trudnoće, problem konflikta interesa. *Pravni život*, 9/1997, I tom, str. 32-33.
21. Radoman, M., *Stavovi i iskustva žena o abortusu (rezultati kvalitativnog istraživanja sa teritorije Beograda)*. Institut za sociologiju, vol. XLIX, no. 4, Beograd, 2015, str. 445–467.
22. Rašević, M., *Ka razumevanju abortusa u Srbiji*. Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja, Beograd, 1993, str. 3.
23. Rašević, M., *Bela kuga i abortus: Pomeramo granice*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2007, str. 27-42.
24. Todorović, M., Radovanović, O., Abortus - značajan problem javnog zdravlja i *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, br. 121, Beograd, str. 207-216.
25. Vilenica, A., Postajanje majkom u vreme neoliberalnog kapitalizma. Beograd: uz(bu))na)), 2013, str. 9-32.
26. Wichterich, C., Sexuelle und reproduktive Rechte. Ein Essay von Christa Wichterich, Hrsg. von der Heinrich-Böll-Stiftung, Band 11, Heinrich Boll Stiftung, 2015. <http://www.gwi-boell.de/de/2015/09/18/sexuelle-und-reproduktive-rechte>, <http://www.gwi-boell.de/en/2015/07/23/sexual-and-reproductive-rights>.

Međunarodni propisi

27. The Family Planning, Human Embryo Protection and Conditions of Permissibility of Abortion, Act of 7 January 1993 (OJ 1 March 1993 No 17 item 78, OJ 95 No 66 item 334, OJ 1996 No 139 item 646, OJ 1997 No 141 item 943, OJ 1999 No 5 item 32, OJ 2001 No 154 item 1791). Dostupno na: <https://www.reproductiverights.org/sites/crr.civicactions.net/files/documents/Polish%20abortion%20act--English%20translation.pdf>
28. Bericht der Vierten Weltfrauenkonferenz, Kapitel IV: STRATEGISCHE ZIELE UND MASSNAHMEN. Dostupno na: www.un.org/depts/german/conf/beijing/anh_2_3.html#iv-c – Pristup: 18 februara 2023. godine.

Međunarodna sudska praksa

29. P and S. v. Poland, predstavka br. 57375/08, presuda ECHR, 30. 1. 2013. Dostupno na: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-114098>, pristup 18. 02. 2023).
30. A, B and C v. Ireland, predstavka br. 25579/05, presuda ECHR, 16. 12. 2010. Dostupno na: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102332>, pristup 18. 02. 2023).
31. Costa and Pavan v. Italy, predstavka br. 54270/10, presuda ECHR, 28.8.2012. Dostupno na: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112993>. Pristup: 18. februara 2023. godine.
32. A Tragic Constitutional Court Judgment on Abortion. Preuzeto sa: <https://verfassungsblog.de/a-tragic-constitutional-court-judgment-on-abortion/>

RESTRICTION ON THE RIGHT TO ABORTION IN POLAND

Abstract

Every woman has the right to make an independent decision to give birth or not to give birth. This article provides a comparative overview of legislation of individually observed states, regarding the right to life in light of the legal and ethical issues of abortion. The legal aspects of abortion were analysed through petitions on the relationship between the right to life and the right to abortion in the current practice of the European Court of Human Rights (cases in Poland and Ireland). Also, the basic settings of supporters of the pro-life and pro-choice concepts were pointed out. Poland had a restrictive abortion law. Since 1993, the law has allowed terminations of pregnancy only in case of rape or incest, severe anomalies of the fetus or endangering the life of the woman. On October 22, 2020, the Constitutional Court of Poland rendered a verdict that abortion due to damage to the fetus is unconstitutional. The article deals with the restriction of the right to abortion in Poland using a comparative analysis of the adopted legal acts with the existing international legal acts on the restriction of a woman's free will to make an independent decision to give birth or not to give birth, i.e. the restriction of the right to abortion.

Glasnik za društvene nauke, 16(2), str. 83-106.

Key words: *abortion, right to abortion, human rights, fetal rights, Poland.*

JEL classification: K36